

Ksenija Džipković, master¹

DUŽNOST OBAVEŠTAVANJA OSIGURAVAČA O PROMENI RIZIKA PO ZAKLJUČENJU UGOVORA O OSIGURANJU²

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Apstrakt

Okolnosti koje su od značaja za ocenu rizika mogu se promeniti nakon zaključenja ugovora o osiguranju. Kako ugovarač osiguranja jedini ima potpuni uvid u sve okolnosti relevantne za procenu rizika, on je dužan da o takvim promenama obavesti osiguravača. U radu će se govoriti o prirodi dužnosti informisanja saugovornika kao konkretizaciji načela savesnosti i poštenja, bliže odrediti relevantan rizik čije smanjenje ili povećanje konstituiše dužnost obaveštavanja, analizirati prava osiguravača nakon što je obavešten o promeni okolnosti, kao i pravne posledice povrede ove dužnosti. Dužnost obaveštavanja osiguravača o povećanju ili smanjenju rizika uređena je u čl. 914–916 ZOO. Osim analize srpskog prava, autorka će analizirati relevantne odredbe francuskog i nemačkog prava, kao i Principe evropskog ugovornog prava osiguranja (PEICL).

Ključne reči: *ugovor o osiguranju, rizik, povećanje rizika, smanjenje rizika, dužnost obaveštavanja*

¹ Asistent, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, e-mail: ksenija@ius.bg.ac.rs, ORCID iD: 0000-0002-8115-4030.

Rad primljen: 30.5.2025.

Rad prihvaćen: 20.6.2025.

² Rad je nastao kao rezultat istraživanja na strateškom naučnoistraživačkom projektu "Problemi stvaranja, tumačenja i primene prava" za 2025. godinu, koji je organizovao i sproveo Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

I Uvod

Ugovor o osiguranju jeste sporazum kojim se ugovarač osiguranja obavezuje da plati određeni iznos osiguravaču, a osiguravač se obavezuje da osiguraniku ili nekom trećem licu, ako se desi događaj koji predstavlja osiguranu slučaj, isplati naknadu ili učini nešto drugo. Novčani iznos koji ugovarač osiguranja plaća naziva se premija, a iznos koji po nastupanju osiguranog slučaja plaća osiguravač naziva se ugovorena svota ili osiguranina. Drugim rečima, osiguravač, u zamenu za premiju koju mu plaća ugovarač osiguranja, isplaćuje ugovorenu svotu ili pruža drugu vrstu naknade u slučaju nastupanja osiguranog slučaja.

Prilikom zaključenja ugovora, osiguravač procenjuje koliki je rizik da osigurani slučaj nastupi. Imajući u vidu sam rizik, tj. verovatnoću njegovog nastupanja, on utvrđuje visinu premije koju naplaćuje od ugovarača osiguranja. Kako bi pravilno odredio visinu premije, za osiguravača je važno da zna sve relevantne okolnosti, prvenstveno prilikom zaključenja ugovora, ali i tokom njegovog trajanja. Važno je naglasiti da se radi o ugovoru u kome, po prirodi stvari, postoji asimetrija informacija u pogledu relevantnih okolnosti koje se tiču imovine odnosno lica koje se osigurava. Osiguravač je ovde „informacijski slabija strana“, budući da on takve informacije ne poseduje, već do njih može doći isključivo na osnovu izjave ugovarača osiguranja.³ Ugovarač osiguranja je dužan da prijavi sve okolnosti koje su važne za ocenu rizika, a to čini najčešće popunjavajući formular, tj. odgovarajući na konkretna pitanja osiguravača.⁴ Osiguravač računa na lojalnost svog saugovornika i oslanja se na njegove izjave, a pritom ne proverava njihovu potpunost i istinitost.⁵

Nakon što izda polisu, osiguravač se nada da neće doći do značajnog povećanja rizika.⁶ Važno je, međutim, imati u vidu da je ugovor o osiguranju ugovor s trajnim izvršenjem, koji konstituiše obaveze čije se ispunjenje prostire u vremenu.⁷ Kako je rizik promenljiva kategorija, a za ispunjenje obaveze osiguravača je po prirodi stvari potrebno da protekne određeno vreme, u periodu od izvršenja ugovora do nastupanja osiguranog slučaja može doći do oscilacije rizika. Sa stanovišta osiguranika, postoji

³ Marijan Čurković, „Obaveza ugovaratelja osiguranja, odnosno osiguranika, prijaviti osiguratelju okolnosti značajne za ocenu rizika“, *Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse* br. 15/2017, 103.

⁴ Ranije je ugovarač osiguranja samostalno odlučivao koje okolnosti smatra važnim i koje će prijaviti osiguravaču i spontano mu je govorio o njima. Takav pristup se pokazao kao prevelik teret za ugovarača, te je postepeno zamenjen sistemom u kojem osiguravač postavlja konkretna pitanja u formi upitnika (vid. Herman Cousy, „The Principles of European Insurance Contract Law: the Duty of Disclosure and the Aggravation of Risk“, *ERA Forum* no. 9/2008, 120).

⁵ M. Čurković (2017), 102.

⁶ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, Fritz Reichert-Facilides, Jürgen Basedow, *Principles of European Insurance Contract Law: (PEICL)*, München, 2009, 181.

⁷ Više o ugovorima sa trajnim izvršenjem vid. u Marija Karanić Mirić, *Obligaciono pravo*, Beograd, 2024, 186–187.

razumljiva težnja da nastave sa uobičajenim aktivnostima koje su praktikovali pre zaključenja ugovora o osiguranju, da svoje postupanje ne ograničavaju radi održavanja osiguranog rizika. Takođe, društvo u celini ima legitiman interes da osiguravajući sektor funkcioniše efikasno i ostane finansijski stabilan, ali i da se ne sputavaju delatnosti koje donose ekonomski razvoj i inovacije.⁸ Samim tim, razumljivo je što tokom perioda osiguranja može doći do značajne oscilacije rizika, bilo da se radi o njegovom povećanju ili smanjenju. Ipak, ukoliko dođe do značajnije promene rizika, ugovarač osiguranja je dužan da o tome obavesti osiguravača, kako bi ovaj mogao adekvatno da proceni novonastalu situaciju i, ako je to potrebno, prilagodi uslove ugovora tim prilikama.

Dužnost obaveštavanja propisana je s ciljem da smanji asimetriju u pogledu informisanosti ugovornih strana. Za osiguravača je važno da sazna svaku okolnost koja može dovesti do povećanja ili smanjenja rizika.⁹ Iza te dužnosti stoje dva razloga. Prvo, sprečava se da osiguranik profitira od osiguranog slučaja.¹⁰ Drugim rečima, radi se o primeni principa integralne naknade – oštećeni ima pravo da mu se nadoknadi celokupna šteta, ali ništa preko toga. Ukoliko ne prijavi naknadne promene rizika, ugovarač osiguranja plaća nižu premiju nego što bi trebalo, odnosno dobija veću naknadu štete nego što bi je dobio da su sve relevantne okolnosti bile prijavljene – osiguranje za njega postaje izvor sticanja dobiti umesto naknade štete. Drugo, takva dužnost doprinosi smanjenju moralnog hazarda.¹¹ Da ona nije propisana, osiguranik bi nakon zaključenja ugovora mogao uticati na promenu rizika po svom nahođenju, oslanjajući se na činjenicu da će mu, po nastupanju osiguranog slučaja, unapred ugovorena svota svakako pripasti.

Kako dužnost obaveštavanja ne postoji u svim pravnim sistemima, u radu će najpre biti izloženi pristupi u uporednom pravu u pogledu te obaveze, kao i teorijska objašnjenja kojim su takva rešenja potkrepljena. Centralni deo rada posvećen je analizi same dužnosti informisanja – koga ona obavezuje, u čemu se tačno sastoji i do kojih pravnih posledica dovodi promena rizika za vreme trajanja ugovora, bilo da se radi o njegovom uvećanju ili smanjenju, kada ugovarač osiguranja blagovremeno obavesti osiguravača o promeni ili mu takvu informaciju prećuti. Najzad, prikazano je rešenje koje Principi evropskog ugovornog prava osiguranja (PEICL) propisuju u pogledu promene rizika za vreme trajanja osiguranja.

II Dužnosti obaveštavanja tokom ugovora u uporednom pravu

Dok svi pravni sistemi predviđaju dužnost ugovarača osiguranja da prijavi sve relevantne okolnosti u vreme zaključenja ugovora, o dužnosti informisanja

⁸ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 181.

⁹ Predrag Šulejić, *Pravo osiguranja*, Beograd, 2005, 233.

¹⁰ Irma Nozadze, „Duty to inform as a Specifity of Demonstration of Good Faith Principle in Voluntary and Compulsory Insurance”, *Journal of Law (TSU)* no. 1/2017, 137.

¹¹ *Ibidem*.

o oscilaciji rizika tokom ugovora nailazimo na različita rešenja u uporednom pravu.¹² Naime, u zemljama tzv. „pomorske tradicije osiguranja“ ugovarač osiguranja načelno nema obavezu da po zaključenju ugovora prijavljuje okolnosti koje dovode do povećanja ili smanjenja rizika.¹³ To je slučaj u Engleskoj i Holandiji. Dužnost obaveštavanja osiguravača može biti nametnuta osiguraniku jedino posebnom klauzulom. Međutim, engleski i holandski sudovi takve klauzule obično tumače restriktivno, u korist osiguranika, i retko ih prihvataju kao obavezujuće.¹⁴ S druge strane, u državama tzv. „alpske tradicije osiguranja“,¹⁵ ugovarač osiguranja je dužan da informiše osiguravača o svim relevantnim okolnostima tokom ugovora o osiguranju. Takvu dužnost zakonodavci izričito propisuju. Francuski Zakonik o osiguranju (*Code des assurances*; dalje u tekstu: CA)¹⁶ predviđa da je ugovarač osiguranja dužan da tokom ugovora prijavi nove okolnosti koje imaju za posledicu ili povećanje rizika, ili nastanak novih rizika, i koje time čine neistinitim ili zastarelim ranije date odgovore osiguravaču.¹⁷ Nemački Zakon o ugovoru o osiguranju (*Gesetz über den Versicherungsvertrag* ili *Versicherungsvertragsgesetz*; dalje u tekstu: VVG)¹⁸ obavezuje ugovarača koji je povećao rizik ili dozvolio njegovo povećanje bez pristanka osiguravača da bez odlaganja obavesti osiguravača o takvom povećanju, odnosno da o povećanju rizika koje je nastupilo nezavisno od njegove volje obavesti osiguravača čim je za povećanje rizika saznao.¹⁹ Sličnu obavezu na strani ugovarača osiguranja predviđa i srpski Zakon o obligacionim odnosima (dalje u tekstu ZOO).²⁰ Zašto pravni sistemi tom pitanju pristupaju različito?

¹² Takođe, ugovarač osiguranja je dužan da prijavi sve relevantne okolnosti koje su se izmenile u periodu od slanja ponude osiguravaču za zaključenje ugovora o osiguranju do zaključenja ugovora (H. Cousy, 127). To je osobito važno kod auto-odgovornosti, budući da vozilo između prijave, kada je osiguranik dao izjavu o tome da je vozilo ispravno, i zaključenja ugovora, može preći u tehnički neispravno stanje (Dirk Looschelders *et al.*, *Versicherungsvertragsgesetz Mit Nebengesetzen Und Systematischen Erläuterungen*. 4. Auflage, Hürth, 2023, 510).

¹³ H. Cousy, 131. To potvrđuju i presude kao što su *Pim v Reid* (1843) i *Kausar v Eagle Star Insurance Co Ltd.* (1997) (Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 181).

¹⁴ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 183. Važno je naglasiti da ni u tim državama zakonodavac ne odobrava namerno ili krajnje nepažljivo ponašanje osiguranika kojim se izaziva nastupanje osiguranog slučaja (Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 181).

¹⁵ H. Cousy, 131.

¹⁶ Zakonik o osiguranju (CA), konsolidovana verzija od 3. maja 2025, dostupno na: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006073984/ (poslednji pristup 30. maj 2025. godine).

¹⁷ CA, čl. L113-2 tačka 3.

¹⁸ Zakon o ugovoru o osiguranju (VVG), verzija od 23. novembra 2007. godine (*Savezni službeni list I*, str. 2631), poslednji put izmenjen članom 15 Zakona od 20. decembra 2022. godine (*Savezni službeni list I*, str. 2793), dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/vvg_2008/ (poslednji pristup 30. maj 2025. godine).

¹⁹ VVG, čl. 23 st. 2 i 3.

²⁰ Zakon o obligacionim odnosima, *Sl. list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, *Sl. list SRJ*, br. 31/93, *Sl. list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Sl. glasnik RS*, br. 18/2020, dostupno na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_obligacionim_odnosima.html (poslednji pristup 30. maj 2025). Vid. ZOO, čl. 914.

Najpre, radi se o pitanju koje „zadire u samu srž osiguranja“.²¹ S jedne strane, ugovor o osiguranju je aleatorni ugovor – njegovo pravno dejstvo u času zaključenja nije poznato, već zavisi od buduće neizvesne okolnosti, to jest okolnosti koja je ugovornim stranama nepoznata.²² U vreme zaključenja ugovora ne zna se da li će nastupiti osigurani slučaj. Od osiguravača se može očekivati da, prilikom zaključenja ugovora, prihvati ne samo rizik koji postoji u tom trenutku već i njegove promene tokom ugovora.²³ Upravo je računanje na rizik svojstveno ugovoru o osiguranju kao aleatornom ugovoru, te se može braniti stanovište da pravo ne bi trebalo da štiti osiguravače od loše procene rizika.

Utica j na stav zakonodavca o tom pitanju ima i period osiguranja. Što je takav period kraći, manje je opravdano zahtevati od ugovarača osiguranja da prijavljuje okolnosti koje doprinose povećanju odnosno smanjenju rizika. U zemljama gde osiguranje obično traje godinu dana ili kraće, zakon najčešće ide u korist osiguranika, te ne predviđa pravne mehanizme koji bi osiguravačima omogućili da izmene uslove polise u slučaju značajnog povećanja rizika.²⁴ U većini evropskih zemalja, međutim, osiguravajući periodi obično traju duže od jedne godine, pa zakon dopušta izmenu ugovora u slučaju značajnog povećanja rizika tokom tog perioda.²⁵

Najzad, (ne)postojanje dužnosti obaveštavanja o promeni relevantnih okolnosti nakon zaključenja ugovora umnogome zavisi od načina na koji se shvata načelo savesnosti i poštenja u konkretnom pravnom sistemu. Ugovor o osiguranju temelji se na načelu krajnje savesnosti i poštenja (*principle of utmost good faith*), koji podrazumeva viši stepen poverenja među ugovornicima nego što se zahteva u drugim ugovorima.²⁶ Reč je o ugovoru *uberrimae fidei*.²⁷ Kontinentalni pravni sistemi, utemeljeni na tradiciji rimskog prava, propisuju to načelo i konkretizuju ga nizom posebnih pravila. Primenjuje se ne samo prilikom zaključenja ugovora već i prilikom izvršenja ugovornih obaveza.²⁸ Između ostalog, princip savesnosti i poštenja manifestuje se u obavezi ugovarača osiguranja da informiše osiguravača o relevantnim okolnostima koje se tiču osiguranog dobra tokom važenja ugovora.²⁹ Ekvivalent načelu savesnosti

²¹ H. Cousy, 131.

²² Vid. M. Karanikić Mirić, 188–189.

²³ H. Cousy, 131.

²⁴ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 181.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ I. Nozdaze, 131. Načelo krajnje savesnosti i poštenja vodi poreklo iz pomorskog osiguranja. Kod ove vrste osiguranja osiguravač je morao imati poverenje u izjave ugovarača osiguranja o brodu i robi koja se prevozi, budući da se ugovor često zaključivao u mestu koje je veoma udaljeno od tereta i broda (I. Nozdaze, 131).

²⁷ Hein Kötz, Gill Mertens, Tony Weir, *European Contract Law: Second edition*, Oxford, 2017, 181.

²⁸ Hugh Collins, „Implied Duty to Give Information during Performance of Contracts“, *The Modern Law Review* Vol. 5, No 4/1992, 557.

²⁹ I. Nozdaze, 135. Primera radi, čl. 1104 *Code Civil* propisuje da se o ugovorima mora pregovarati i, da se moraju zaključivati i izvršavati u dobroj veri. BGB u čl. 241 st. 2 propisuje da obligacioni odnos može, prema

i poštenja u *common law* jeste princip dobre vere, postupanje u dobroj veri (*good faith principle*). Međutim, *good faith principle* nema opšti karakter kao što je to slučaj s na-čelom savesnosti i poštenja. Naprotiv, primenjuje se samo u malobrojnim situacijama kada je to izričito propisano, sveden na konkretne dužnosti.³⁰ Ugovor o osiguranju, kao *uberrimae fidei* ugovor, jeste upravo jedan od izuzetaka gde je princip našao svoju primenu, ali isključivo u fazi zaključenja ugovora.³¹ Nakon što ugovor bude zaključen, obaveza postupanja u dobroj veri, preciznije obaveza ugovarača osiguranja da otkriva informacije prestaje.³² Takva obaveza ne bi ni imala smisla, budući da od trenutka kada je vezan ugovorom, osiguravač više ne može menjati ugovorene uslove pokrića rizika iz straha da je zaključio nepovoljan ugovor.³³ Ukoliko se radi o značajnom povećanju rizika, takav rizik prestaje da bude pokriven polisom, a osiguranik je primoran da novi rizik osigura kod istog ili drugog osiguravača, gde će prilikom zaključenja ugovora imati obavezu da ga detaljno informiše.³⁴ Zbog toga je u engleskom pravu praksa da ugovori o osiguranju sadrže izričitu klauzulu o dužnosti ugovarača osiguranja da obavesti osiguravača o svakoj promeni okolnosti koje utiču na rizik.³⁵

III O dužnosti obaveštavanja o promenama rizika tokom trajanja ugovora o osiguranju

U pravnim sistemima koji predviđaju dužnost obaveštavanja o promenama rizika tokom ugovora o osiguranju, postavlja se pitanje kome se takva dužnost nameće

svojoj sadržini, obavezivati svaku stranu da vodi računa o pravima, pravnim dobrima i interesima druge strane. Iz citiranih odredbi proizlazi dužnost ugovornika da obaveštava svog saugovornika o činjenicama koje su od uticaja na njihov međusobni odnos. U srpskom pravu takva dužnost izričito je propisana u čl. 268 ZOO, a kao sankcija za njeno nepoštovanje predviđena je naknada štete.

³⁰ Radi se o principu koji „odiše robustnim viktorskim individualizmom“ da se svaki ugovornik sam mora informisati o činjenicama koje su mu relevantne za zaključenje ugovora i da se ne može uzdati u svog saugovornika da će mu servirati takve informacije (H. Kötz, G. Mertens, T. Weir, 180–181).

³¹ H. Kötz, G. Mertens, T. Weir, 181.

³² U slučaju *New Hampshire Insurance Company v MGN Ltd*, postavilo se pitanje u kom trenutku je postojala obaveza osiguranika da otkrije relevantne činjenice osiguravaču. Trgovački sud je smatrao nespornim da je osiguranik imao obavezu otkrivanja informacija u trenutku: (a) zaključenja osiguranja, (b) obnove osiguranja (što zapravo predstavlja sklapanje novog ugovora), i (c) davanja i prezentacije zahteva za naknadu štete, iako je ova poslednja tačka bila odbačena. Istaknuto je da „obaveza postupanja u dobroj veri... ne podrazumeva pozitivne obaveze otkrivanja činjenica koje utiču na rizik tokom pokrića, osim u vezi sa nekim događajem ili situacijom predviđenom polisom na koju se obaveza dobre vere odnosi“ (vid. Peter Eggers MacDonald, Simon Picken, Patrick Foss, *Good Faith and Insurance Contracts*. 3. ed., London, 2010, 56).

³³ P. Eggers MacDonald, S. Picken, P. Foss, 53.

³⁴ *Ibid.*, 56–57. Najbliža doktrina koja se ovde može primeniti, a koju englesko pravo poznaje jeste neka vrsta estopela, poput estopela po osnovu konvencije ili promisornog estopela kao oblika izmene ugovora, ali bi i on mogao biti onemogućen zbog izostanka bilo kakve izričite izjave osiguravača (H. Collins, 557).

³⁵ H. Collins, 557.

i u čemu se ona tačno sastoji. Drugim rečima, ko, u kom roku, na koji način i u kakvim okolnostima ima obavezu da informiše osiguravača nakon što je ugovor zaključen?

Dužnost prijave relevantnih okolnosti za ocenu rizika po slovu srpskog i nemačkog zakona ima ugovarač osiguranja (*Versicherungsnehmer*).³⁶ Rešenje je logično, budući da je on strana u ugovoru, te ga ugovor može obavezati. Najčešće on zaključuje ugovor u svoje ime i za svoj račun, te je istovremeno i osiguranik. Međutim, ukoliko to nije slučaj, nema prepreke da osiguravača obaveste osiguranik (lice za čiji račun ugovarač osiguranja zaključuje ugovor sa osiguravačem), kao i korisnik osiguranja (lice u čiju korist je ugovoreno osiguranje). Ukoliko osiguranik ili korisnik osiguranja prijave osiguravaču da je došlo do promene relevantnih okolnosti, oni na taj način otklanjaju opasnost da osigurani slučaj nastupi „u međuvremenu“, tj. nakon što su se okolnosti izmenile, a pre nego što osiguravač o tome bude obavešten.³⁷ Francuski zakonodavac, s druge strane, propisuje takvu dužnost za osiguranika (*l'assuré*).³⁸

Kakve se okolnosti mogu smatrati relevantnim? Načelno posmatrano, radi se o svim onim okolnostima o kojima bi ugovarač osiguranja bio dužan da informiše osiguravača da su postojale u vreme zaključenja ugovora o osiguranju.³⁹ Čurković ističe da je osiguravač jedini koji zna koje su mu okolnosti relevantne za ocenu rizika.⁴⁰ To su one okolnosti koje on percipira i kalkuliše u iznos premije, od kojih zavisi iznos premije.⁴¹ Kako se takve okolnosti nakon zaključenja ugovora mogu izmeniti, informacije koje je ugovarač saopštio osiguravaču prilikom zaključenja ugovora mogu postati netačne i zastarele.⁴² Ipak, dužnost informisanja postoji samo u odnosu na one okolnosti koje značajno menjaju percepciju o riziku. VVG izričito propisuje da se obaveza prijave ne odnosi na neznatno povećanje rizika.⁴³ Osim toga, potrebno je da promene budu trajnog karaktera, budući da se dužnost prijavljivanja ne odnosi na one okolnosti koje su samo kratkotrajno povećale ili umanjile rizik.⁴⁴ Radi se, prema tome, o okolnostima koje stvaraju stanje povećane ili umanjene opasnosti, te dugoročno povećavaju ili umanjuju verovatnoću nastanka osiguranog slučaja, dok

³⁶ ZOO, čl. 914 st. 1; VVG, čl. 23.

³⁷ Ivica Jankovec, „Čl. 901–923“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (urednici Borislav T. Blagojević, Vrleta Krulj), Beograd, 1980, 475.

³⁸ CA, L113-2 tačka 3.

³⁹ I. Jankovec, 475.

⁴⁰ M. Čurković (2019), 41.

⁴¹ Nataša Petrović Tomić, *Osnovi prava osiguranja: treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Beograd, 2024, 312.

⁴² Claude J. Berr, Hubert Groutel, *Code Des Assurances*: 9. éd., Paris, 2003, 31.

⁴³ Nije relevantno ni ono uvećanje rizika za koje se može smatrati da je ugovoreno da se povećani rizik takođe pokriva (VVG, čl. 27).

⁴⁴ I. Jankovec, 475. Može se dogoditi da u isto vreme nastupe okolnosti koje povećavaju opasnost i one koje je smanjuju, kada je neophodno razmatranje celokupnog slučaja i ispitati da li su okolnosti koje povećavaju opasnost možda uravnotežene sa onima koje je smanjuju (tzv. kompenzacija opasnosti) – npr. iseljenje stanara iz zgrade u okviru osiguranja od požara umanjuje rizik usled nepažnje stanara, ali povećava rizik usled požara koji mogu izazvati beskućnici ukoliko se tu nastane (D. Looschelders et. al, 508).

se jednokratno rizično ponašanje ne uzima u obzir.⁴⁵ Takođe, ponašanje osiguranika ili neka druga okolnost koja je još uvek u ranoj fazi, ali potencijalno može dovesti do povećanja odnosno umanjenja rizika u budućnosti se ne uzima u obzir – relevantne su samo one okolnosti usled kojih je povećanje odnosno umanjenje rizika već nastupilo.⁴⁶ Razlikuju se u slučaju osiguranja imovine i osiguranja lica.

Kada je reč o osiguranju lica, jedina relevantna okolnost u srpskom pravu jeste promena zanimanja lica, u pravcu povećanja rizika. To ZOO izričito propisuje.⁴⁷ Ostale okolnosti, poput pogoršanja zdravstvenog stanja osiguranika, osiguravač svakako kalkuliše u iznos premije prilikom zaključenja ugovora, imajući u vidu prvenstveno njegove godine života i zdravstveno stanje.⁴⁸ Pod zanimanjem se podrazumeva redovno zaposlenje ili poziv, a ne privremena aktivnost koju osiguranik može obavljati, niti rekreacija.⁴⁹ Primera radi, činjenica da je osiguranik bio angažovan na lomljenju betona u već iskopanom tunelu ili na natkrivenom iskopu ne znači nužno da je njegovo zanimanje kopanje tunela.⁵⁰ Samim tim, osiguranik nije dužan da prijavi jednokratne ili kratkotrajne poslove koje obavlja tokom osiguranja.⁵¹ Nemački zakonodavac takođe oprezno pristupa dužnosti informisanja kod osiguranja života, navodeći da se povećanjem rizika smatra se samo ona promena koja je izričitim pisanim sporazumom definisana kao povećanje rizika, a osiguravač se ne može pozvati na povećanje rizika nakon što je proteklo pet godina od tog povećanja.⁵² Isto važi i za okolnosti koje dovode do smanjenja rizika.⁵³ Francuski CA propisuje da osiguranikova obaveza prijave novih okolnosti ne važi za ugovor o osiguranju života.⁵⁴

Kada se radi o osiguranju imovine, relevantne okolnosti se tiču same imovine koja se osigurava. Primera radi, to su promena namene stvari, njeno premeštanje s mesta koje je označeno u ispravi osiguranja na neko drugo mesto,⁵⁵ izloženost

⁴⁵ D. Looschelders *et al.*, 507.

⁴⁶ *Ibid*, 509.

⁴⁷ ZOO, čl. 914 st. 1.

⁴⁸ Vid. N. Petrović Tomić, 310–311, 312 fn. 651.

⁴⁹ George James Couch, Ronald Aberdeen Anderson, *Couch Cyclopedic of Insurance Law* (2. ed.): sections 35:1 – 37:420, New York, 1961, 685, 693.

⁵⁰ *Ibid*, 686.

⁵¹ Takođe, promena samo naziva zanimanja, dok osiguranik nastavlja da radi iste poslove, ne predstavlja promenu zanimanja (G. Coach, R. Anderson, 691). Međutim, obavljanje sezonskog posla koji je drugačiji od stalnog zaposlenja može predstavljati relevantnu okolnost koju je ugovarač dužan da prijavi (npr. direktor škole koji je tokom letnjeg raspusta radio kao čuvar šuma), pogotovo ukoliko je takav posao opasniji, odnosno povezan s većim rizikom od nezgode (vid. G. Coach, R. Anderson, 693).

⁵² Vid. čl. 158 VVG. Ako je ugovarač osiguranja namerno ili prevarom prekršio svoju obavezu, rok iznosi deset godina.

⁵³ VVG, čl. 158 st. 3.

⁵⁴ CA, čl. L113-2 st. 5.

⁵⁵ P. Šulejić, 234; I. Jankovec, 475.

opasnim materijama, značajno povećanje njene vrednosti i slično. S druge strane, davanje stvari u zakup može ali ne mora biti relevantna okolnost, u zavisnosti od toga da li zakup povećava opasnost koju osiguranje pokriva.⁵⁶ Kod osiguranja od odgovornosti za štetu uzrokovanom upotrebom motornog vozila (tzv. auto-osiguranje), relevantne okolnosti čiju promenu ugovarač mora prijaviti jesu, primera radi, promena namene vozila, kretanje po području na kome je rizik od nezgode povećan, promena vrste pogonskog goriva, značajno povećana pređena kilometraža.⁵⁷

Zakonodavci predviđaju različite rokove u kojima je ugovarač osiguranja dužan obavestiti osiguravača o povećanju rizika. ZOO i VVG propisuju da je on dužan da to učini bez odlaganja ako se rizik povećao nekim njegovim postupkom, odnosno postupkom osiguranika koji je on dozvolio.⁵⁸ Primera radi, u podrum unese zapaljiv materijal,⁵⁹ pretvori kuću u radionicu, postavi solarne panele bez odgovarajućih odobrenja i slično. Suprotno, ako se povećanje rizika dogodilo bez njegovog učešća, on je dužan da ga, prema odredbama našeg prava, obavesti u roku od četrnaest dana od kad je za to saznao.⁶⁰ Na primer, može doći do povećanja vodostaja usled poplava i pojave podzemnih voda u podrumu, oštećenja na krovu usled zemljotresa, opterećenja električnih instalacija usled komšijinih radnji... Ako ugovarač nije saznao za takve okolnosti i sve dok ne sazna, nema ni dužnosti obaveštavanja.⁶¹ Nemački zakonodavac ugovarača osiguranja i za slučaj povećanja rizika nezavisno od njegove volje obavezuje da odmah po saznanju obavesti osiguravača.⁶² Francusko pravo propisuje rok od petnaest dana, koji se računa od saznanja, nezavisno od toga kako je do promene rizika došlo.⁶³

Najzad, kada je reč o načinu na koji se osiguravač obaveštava, jedino francuski zakonodavac propisuje da se obaveštenje mora poslati preporučenim pismom ili preporučenom elektronskom poštom.⁶⁴ Sledi da u nemačkom i srpskom pravu važe opšta pravila o izjavi volje, što znači da takva obaveštenja mogu biti data usmeno, u prostorijama osiguravača. Svakako, ugovarač osiguranja će u slučaju eventualnog spora lakše dokazati da je obavestio osigurača ukoliko to učini pismom ili elektronskom poštom.

⁵⁶ P. Šulejić, 234. Vrhovni privredni sud istakao je da davanje osigurane stvari u zakup ne mora samo po sebi biti povećanje rizika o kojem je ugovarač osiguranja dužan da obavesti osiguravača (Sl. 732/68 od 8. avgusta 1988. godine) (navedeno prema Jankovec 1980, 475).

⁵⁷ M. Čurković (2019), 42.

⁵⁸ ZOO, čl. 914 st. 2. U pojedinim pravnim sistemima, poput švajcarskog prava, pravne posledice koje nastupaju usled promene okolnosti koje su značajne za ocenu rizika zavise od toga da li je do promene došlo radnjom ugovarača osiguranja ili ne (vid. I. Jankovec, 475–476).

⁵⁹ P. Šulejić, 235.

⁶⁰ ZOO, čl. 914 st. 2; VVG čl. 23 st. 2.

⁶¹ I. Jankovec, 476.

⁶² VVG čl. 23 st. 3.

⁶³ CA, čl. L113-2 st. 2.

⁶⁴ CA, čl. L113-2 st. 2.

IV Pravne posledice obaveštavanja osiguravača o promeni rizika

1. Povećanje rizika

Nakon što je obavešten o povećanju rizika, osiguravač ima dve opcije – da raskine ugovor ili da ugovaraču osiguranja predloži novu (višu) stopu premije. Po svojoj prirodi, navedene opcije osiguravača predstavljaju pravne moći (preobražajna prava). ZOO ne ostavlja sasvim slobodan izbor osiguravaču između optiranja za jedno od preobražajnih prava, već njegova odluka mora biti srazmerna povećanom riziku – ako je rizik povećan tako da ugovor ne bi ni zaključio, može optirati za raskid; ako je rizik povećan da bi ugovor ipak zaključio ali pod drugačijim uslovima, može povećati premiju. Čini se da naš zakonodavac vodio načelom *favori contractus*, dopuštajući raskid samo kao krajnje sredstvo. Tako rezonuje i francuski zakonodavac.⁶⁵ Suprotno, VVG propisuje da osiguravač može raskinuti ugovor ili *umesto toga* (naglašava autorka) povećati premiju.⁶⁶ Sledi da je jednako povećanje rizika dovoljno za raskid i povećanje premije, što znači da je osiguravač potpuno slobodan da bira između alternativno postavljenih ovlašćenja.

Pritom, nakon što sazna za povećanje rizika, osiguravač ima rok od mesec dana da odluči o tome kako će postupiti. Takav rok predviđaju srpsko i nemačko pravo.⁶⁷ Ukoliko se ponaša pasivno, tj. ne ponudi ugovaraču osiguranja novu premiju niti mu saopšti da raskida ugovor, ugovor ostaje na snazi pod istim uslovima, a osiguravač se ne može naknadno koristiti svojim ovlašćenjima.⁶⁸ Isto važi i u slučajevima kada izričito ili konkludentno pokaže da prihvata produženje ugovora pod istim uslovima (primi premiju, isplati naknadu za osigurani slučaj koji se desio posle tog povećanja i sl.).⁶⁹ Nemački zakonodavac dodaje da osiguravačeva prava prestaju i ukoliko se okolnosti nanovo promene, tako da se uspostavi stanje koje je postojalo pre povećanja rizika.⁷⁰ Pritom, odredbu ne bi trebalo tumačiti restriktivno te zahtevati obnovu identičnog stanja koje je postojalo ranije, nego je dovoljno da se uspostavi odnos koji je pretpostavljen ugovorom u pogledu odnosa rizika i premije.⁷¹

Ako je povećanje toliko da on ne bi zaključio ugovor da je takvo stanje postojalo u trenutku njegovog zaključenja, može raskinuti ugovor. Dejstvo ugovora

⁶⁵ Vid. CA, čl. L113-4 st. 1.

⁶⁶ Vid. VVG, čl. 24 i 25.

⁶⁷ ZOO, čl. 914 st. 6; VVG čl. 24 st. 2.

⁶⁸ ZOO, čl. 914 st. 6.

⁶⁹ ZOO, čl. 914 st. 6. Slično je i u francuskom pravu, vid. čl. L113-4 st. 4 CA.

⁷⁰ VVG čl. 24 st. 3.

⁷¹ D. Looschelders *et al.*, 527. Ako, s druge strane, do obnove ranijeg stanja dođe tek nakon što je ugovor raskinut, takva izmena okolnosti nema pravnih dejstava, raskid ostaje na snazi (D. Looschelders *et al.* 2023, 527).

prestaje u trenutku kada osiguravač saopšti ugovaraču osiguranja svoju odluku o raskidu.⁷² Izuzetno, u francuskom pravu, pravne posledice raskida se odlažu za deset dana od časa obaveštavanja ugovarača.⁷³ U tom roku ugovarač može da razmisli, informiše se i promeni osiguranje.⁷⁴ Pritom, raskid dejstvuje *ex nunc* – od tog trenutka osiguravajuće pokriće prestaje, a ugovarač ima pravo na povraćaj dela premije koji odgovara preostalom delu perioda osiguranja.⁷⁵ Prema tome, nastupanje osiguranog slučaja pre nego što je odluka o raskidu saopštena ugovaraču osiguranja rađa obavezu za osiguravača da isplati osiguranu svotu.

Ukoliko je povećanje rizika toliko da bi osiguravač zaključio ugovor samo uz veću premiju da je takvo stanje postojalo u času zaključenja ugovora, on ugovaraču osiguranja može predložiti novu stopu premije.⁷⁶ Povećanje premije, ako ugovarač osiguranja pristane, proizvodi pravno dejstvo od dana kada je on dao svoj pristanak.⁷⁷ Ako ugovarač osiguranja odbije osiguravačev predlog ili se o njemu ne izjasni u roku od četrnaest dana od prijema predloga, ugovor prestaje po samom zakonu u srpskom pravu.⁷⁸ Slično je i u francuskom pravu, s tim što je predviđen rok od trideset dana, a ugovor raskida osiguravač jednostranom izjavom volje.⁷⁹ Pritom, pravne posledice (o eventualnom raskidu u slučaju ćutanja) moraju biti naznačene u samom predlogu. Smatram da bi to rešenje bilo korisno uneti i u srpsko pravo *de lege ferenda*. Nemački zakonodavac ovlašćuje osiguravača da jednostrano poveća premiju i o tome samo obavesti ugovarača osiguranja, ali istovremeno daje pravo ugovaraču osiguranja da ugovor raskine u roku od mesec dana od prijema obaveštenja, pod uslovom da je premija povećana za više od deset procenata, odnosno ako je osiguravač isključio pokriće za povećani rizik.⁸⁰ Takvo jednostrano ovlašćenje osiguravača opravdava se institutom promenjenih okolnosti iz čl. 313 BGB (*Störung der Geschäftsgrundlage*).⁸¹

⁷² I. Jankovec, 476.

⁷³ CA, čl. L113-4 st. 2.

⁷⁴ Slične odredbe mogu se naći u zakoni(cima) širom Evrope. Rok nakon kojeg raskid proizvodi pravno dejstvo iznosi 7 dana u Danskoj (čl. 47 danskog Zakona o osiguranju), 15 dana u Grčkoj (čl. 4 st. 2 i prva rečenica čl. 3 st. 7 grčkog Zakona o osiguranju), jedan mesec u Belgiji (čl. 26 st. 1(2) belgijskog Zakona o osiguranju) i Luksemburgu (čl. 34 st. 1(3) luksemburškog Zakona o osiguranju), dok u Italiji, raskid proizvodi dejstvo odmah ili nakon 15 dana, u zavisnosti od stepena povećanja rizika (čl. 1898 st. 3 italijanskog Građanskog zakonika) (Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 187).

⁷⁵ I. Jankovec, 476; D. Looschelders *et al.*, 523. Isto i u čl. L113-4 st. 2 CA.

⁷⁶ ZOO, čl. 914 st. 4.

⁷⁷ I. Jankovec, 476.

⁷⁸ ZOO, čl. 914 st. 5.

⁷⁹ CA, čl. L113-4 st. 3.

⁸⁰ VVG, čl. 25.

⁸¹ D. Looschelders *et al.*, 528. BGB, čl. 313 st. 1: Ako se okolnosti koje su postale osnova ugovora značajno promene nakon zaključenja ugovora, i ako bi strane, da su predvidele ovu promenu, zaključile ugovor sa drugačijim sadržajem ili ga uopšte ne bi zaključile, strana koja je pogođena promenom može zahtevati izmenu ugovora, ukoliko se, uzimajući u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, pogotovo raspodelu

2. Smanjenje rizika

Okolnosti se nakon zaključenja ugovora mogu i izmeniti u pravcu umanjavanja rizika. Moguća je i situacija da okolnosti koje značajno uvećavaju rizik prestanu da postoje, npr. prostoru se promeni namena (umesto radionice za zavarivanje postane garaža), uklone se opasne materije koje su se do tada tu skladištile, primenjuje se protivpožarna zaštita ili zaštita od krađe. U tom slučaju ugovarač osiguranja ima pravo da zahteva srazmerno umanjenje premije. Takvo rešenje je predviđeno odredbama srpskog, nemačkog i francuskog prava.⁸² Predlog ugovarača ne podleže bilo kakvoj formi, niti se ograničava rokovima. Naime, ovde je njemu u interesu da prijavi takve okolnosti, tako da će razuman ugovarač osiguranja svakako to učiniti odmah po saznanju. Pravo na odgovarajuće umanjenje premije ugovarač osiguranja ima od dana kada je obavestio osiguravača. VVG dodaje da iste pravne posledice nastupaju u slučaju da je povećana premija bila utvrđena na osnovu netačnih navoda ugovarača, nastalih usled zablude u vezi s tim okolnostima.⁸³

Nakon što ugovarač osiguranja obavesti ugovarača o promeni okolnosti i zahteva adekvatno umanjenje premije, moguće su dve situacije. Osiguravač može pristati na umanjenje premije, koje će dejstvovati od dana kada je obavešten. Međutim, on može i odbiti da redukuje premiju koju plaća ugovarač.⁸⁴ Tada ZOO predviđa pravo ugovarača osiguranja da raskine ugovor.⁸⁵ Pritom, srpski zakonodavac ne propisuje otkazni rok.⁸⁶ Smatram da raskid i u ovom slučaju dejstvuje po saopštavanju osiguravaču, prema opštim pravilima. Drugačije je u francuskom pravu, gde raskid proizvodi dejstvo trideset dana nakon obaveštenja.⁸⁷ Takođe, po analogiji s pravilima gde je osiguravač taj koji raskida ugovor usled povećanja rizika, ugovaraču osiguranja sleduje pravo na povraćaj dela premije koji odgovara preostalom delu perioda osiguranja.

rizika po ugovoru ili zakonu, ne može razumno očekivati da ostane vezana ugovorom u njegovom izvornom obliku.

⁸² Vid. čl. 916 ZOO, čl. 41 VVG i čl. L113-4 st. 4.

⁸³ VVG, čl. 41.

⁸⁴ VVG ne reguliše pravne posledice odbijanja osiguravača da redukuje iznos premije. Tada ugovarač osiguranja ima pravo na prigovor *exceptio non adimpleti contractus* prema čl. 320 BGB, pravo na raskid ugovora po osnovu čl. 323 BGB i, ukoliko su ispunjeni uslovi, pravo na naknadu štete iz čl. 280 BGB (Looschelders et al. 2023, 693).

⁸⁵ ZOO, čl. 916 st. 2.

⁸⁶ Slobodan Jovanović, „Uticaj povećanja osiguranog rizika na prava i obaveze iz ugovora o osiguranju u nemačkom, francuskom, češkom i srpskom pravu“, *Strani pravni život* Vol. 53 no. 3/2013, 215.

⁸⁷ Jovanović (*Ibidem*) govori o otkaznom roku.

V Propuštanje ugovarača osiguranja da obavesti osiguravača o promenama rizika

U praksi neretko dolazi do situacija u kojima se ugovarač osiguranja ogлуši o svoju dužnost prijave relevantnih okolnosti za ocenu rizika, te ne prijavi uvećanje ili umanjenje rizika do koga je u međuvremenu došlo. Razlozi za takvo postupanje mogu biti različiti – nepažnja odnosno nemar ugovarača osiguranja, pogrešna ocena da se ne radi o relevantnoj izmeni koja bi trebalo da bude prijavljena ili namerno prećutkivanje kako bi izbegao raskid ugovora ili povećanje premije. Takođe, moguće je da ugovarač osiguranja nije znao niti je mogao saznati da je došlo do oscilacije. Osiguravač za promenu okolnosti tada saznaje *post festum*, nakon nastupanja osiguranog slučaja, a prilikom odmeravanja štete koja je nastupila. Koje pravne posledice nastupaju u tom slučaju? Najčešće se radi o slučajevima gde je rizik nakon zaključenja ugovora o osiguranju uvećan, budući da tada ugovarač osiguranja, svestan po njega nepovoljnih posledica, nije podstaknut da blagovremeno obavesti osiguravača o promeni.

Domaći zakonodavac govori o situaciji kada se osigurani slučaj dogodi „u međuvremenu“, imajući u vidu period od pogoršanja rizika do preduzimanja pravnih posledica od strane osiguravača povodom tog pogoršanja.⁸⁸ Tada se naknada koju osiguravač isplaćuje smanjuje u srazmeri između plaćenih premija i premija koje bi trebalo platiti prema povećanom riziku.⁸⁹ Štaviše, ukoliko srazmeru nije moguće izračunati jer je promena okolnosti tolika da osiguravač ne bi ni zaključio ugovor da su takve okolnosti postojale u vreme njegovog zaključenja, odnosno raskinuo bi ga da je o njima blagovremeno obavešten, on ne duguje nikakvu naknadu ugovaraču – obaveza isplate ugovorene svote prestaje.⁹⁰ Odredba se primenjuje kako na onog ugovarača koji je namerno prećutao pogoršanje rizika, tako i na onog ugovarača koji za pogoršanje nije mogao da sazna. Odredba se primenjuje i na onog ugovarača koji je saznao za uvećanje rizika, ali je neposredno nakon tog saznanja nastupio osigurani slučaj, te nije stigao da izvrši svoju dužnost obaveštavanja. Srpski zakonodavac, dakle, ne propisuje strože posledice za ugovarača koji je namerno prećutao o pogoršanju rizika. Takođe, čini se da zakonodavac nije imao u vidu situacije kada je osigurani slučaj nastupio ne zbog povećanog rizika nego iz nekog drugog razloga. Domaća teorija smatra da se pravne posledice iz čl. 915 primenjuju i u tom slučaju.⁹¹

Nemačko pravo, s druge strane, uzima u obzir više faktora: stepen krivice ugovarača osiguranja, vreme nastupanja osiguranog slučaja i uzročnu vezu između

⁸⁸ ZOO ne pravi razliku između slučajeva kada on o pogoršanju nije obavešten ili jeste obavešten ali još uvek nije raskinuo ugovor, odnosno izmenio uslove ugovora u sporazumu sa ugovaračem osiguranja. Svakako, predmet analize jeste prva situacija.

⁸⁹ ZOO, čl. 915.

⁹⁰ I. Jankovec, 477.

⁹¹ *Ibidem*.

povećanja rizika i nastanka štete. Osiguravač se može u potpunosti osloboditi obaveze plaćanja naknade pod tri uslova. VVG predviđa da osiguravač nije dužan izvršiti isplatu ako osigurani slučaj nastupi nakon jednog meseca od trenutka kada je osiguravač trebalo da bude obavešten, osim ako je u tom trenutku već znao za povećanje rizika.⁹² Prvi uslov jeste da povećanje rizika nije na vreme prijavljeno. Zakonodavac vezuje otpočinjanje roka za trenutak kada je osiguravač o promeni rizika trebalo da bude obavešten (tzv. fiktivni prijem obaveštenja).⁹³ Od tog trenutka mora proći mesec dana. Rok od mesec dana propisan je zato što osiguravač, i kada dobije obaveštenje o promeni rizika, svakako ima mesec dana da odluči želi li da raskine ugovor (vid. gore). Fingiranje prijema obaveštenja ima za cilj da obezbedi to da osiguravač ne bude u lošijoj poziciji nego što bi bio da je uredno obavešten.⁹⁴ Drugi uslov jeste da osiguravač nije znao (npr. iz drugog izvora) za povećanje rizika u trenutku kada je trebalo da bude obavešten. Teret dokazivanja da je osiguravač ipak znao za povećan rizik snosi ugovarač osiguranja.⁹⁵ Treći uslov jeste da je ugovarač osiguranja postupao s namerom kao najtežim stepenom krivice. U pravnoj teoriji je sporno na kome je teret dokazivanja krivice.⁹⁶ Naime, iako se to ne kaže izričito, takav zaključak se nameće budući da zakonodavac u narednim stavovima propisuje druge pravne posledice za postupanje s grubom i običnom nepažnjom. U slučaju grube nepažnje ugovarača osiguranja, osiguravač ima pravo da umanji svoja ugovorna davanja u skladu s težinom krivice osiguranika, pri čemu teret dokazivanja da nije bilo grube nepažnje snosi ugovarač osiguranja.⁹⁷ Najzad, osiguravač ipak odgovara (plaća ugovorenu svotu) ako povreda obaveze obaveštavanja nije bila namerna.⁹⁸ Takođe, osiguravač ostaje dužan da izvrši isplatu ako: povećanje osiguranog rizika nije bilo uzrok nastanka osiguranog slučaja, niti je uticalo na obim odgovornosti osiguravača, ili je u trenutku nastanka osiguranog slučaja već istekao rok za raskid ugovora od strane osiguravača, a ugovor nije bio raskinut.⁹⁹ Radi se o situacijama gde nedostaje uzročna veza između povećanog rizika i nastupanja osiguranog slučaja.

Francuski zakonodavac propisuje različite pravne posledice u zavisnosti od krivice ugovarača osiguranja. Ukoliko je on prećutao (zatajio) ili namerno lažno predstavio činjenice koje utiču na rizik, bilo da se radi o izmeni predmeta rizika bilo o uopšteno osiguravačevoj oceni rizika, ugovor o osiguranju će biti ništav,

⁹² VVG, čl. 26 st. 2 (prva rečenica).

⁹³ D. Looschelders, 533.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Iz formulacije čl. 26 VVG sledi da ugovarač osiguranja snosi teret dokazivanja da nije postupao s namerom, što odstupa od opšteg pravila po kome teret dokazivanja za postojanje namere snosi osiguravač, a u literaturi se smatra da je u pitanju greška u formulaciji (D. Looschelders, 534).

⁹⁷ VVG, čl. 26 st. 2 (druga rečenica) u vezi sa čl. 26 st. 1.

⁹⁸ VVG, čl. 26 st. 2.

⁹⁹ VVG, čl. 26 st. 3.

čak i ako zatajeni ili iskrivljeni rizik nije imao uticaja na nastali osigurani slučaj.¹⁰⁰ Štaviše, uplaćene premije tada ostaju osiguravaču, koji ima pravo i na plaćanje svih dospelih premija, kao naknadu štete.¹⁰¹ Suprotno, propust ili netačna izjava osiguranika, ako nije dokazana njegova loša vera, ne povlači ništavost ugovora o osiguranju.¹⁰² Ako se takav propust ili netačnost utvrdi pre nastanka osiguranog slučaja, osiguravač ima pravo da optira između povećanja premije koje prihvata osiguranik i raskida ugovora deset dana nakon što osiguraniku uputi obaveštenje preporučenim pismom, uz povraćaj dela premije koji se odnosi na period u kojem osiguranje više ne važi.¹⁰³ Ukoliko se propust ili netačna izjava otkriju tek nakon nastanka osiguranog slučaja, naknada se umanjuje srazmerno odnosu između plaćenih premija i premija koje bi bile plaćene da su rizici bili u potpunosti i tačno prijavljeni.¹⁰⁴

VI Promena rizika u principima Evropskog ugovornog prava osiguranja (PEICL)

Principi evropskog ugovornog prava osiguranja (dalje u tekstu: PEICL) predstavljaju alternativni, jedinstveni pravni okvir namenjen ugovorima o osiguranju unutar Evropske unije, koji strane mogu izabrati da primene na svoj ugovor umesto nacionalnog prava. Svrha PEICL jeste da omoguće osiguravačima ponudu istovetnih osiguravajućih usluga u različitim državama članicama, čime se smanjuju troškovi, prevazilaze pravne razlike i povećava pravna sigurnost u prekograničnoj trgovini.¹⁰⁵ Prema čl. 4:201 PEICL, ako ugovor o osiguranju sadrži odredbu koja se odnosi na povećanje osiguranog rizika, ta odredba nema dejstvo, osim ako je povećanje rizika suštinsko i vrsta tog povećanja je navedena u ugovoru o osiguranju.

PEICL se, dakle, ograničavaju na one slučajeve u kojima polise sadrže klauzule koje predviđaju dužnost ugovarača da informiše osiguravača o relevantnim okolnostima za vreme ugovora. Pravilo nastoji da pronađe kompromis između autonomije volje i zaštite osiguranika.¹⁰⁶ Radna grupa se odlučila za takvo rešenje jer je posredi pitanje koje je uporednopravno različito uređeno (vid. gore).¹⁰⁷ PEICL

¹⁰⁰ CA, čl. L113-8 st. 1.

¹⁰¹ CA, čl. L113-8 st. 2.

¹⁰² CA, čl. L113-9 st. 1.

¹⁰³ CA, čl. L113-9 st. 2.

¹⁰⁴ CA, čl. L113-9 st. 3.

¹⁰⁵ Christoph Brömmelmeyer, „Principles of European Insurance Contract Law“, *European Review of Contract Law*, vol. 7 no. 3/2011, 446.

¹⁰⁶ H. Cousy, 130.

¹⁰⁷ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 181–182. Pritom, odredbe PEICL se ne primenjuju na lično osiguranje, poput zdravstvenog osiguranja ili osiguranja života (Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 182).

ostavljaju ugovornicima slobodu (pre svega osiguravaču, budući da se radi o ugovoru po pristupu) da u ugovor umetnu klauzulu o promeni rizika.¹⁰⁸ Međutim, ukoliko se osiguravač odluči za takvu klauzulu, on mora poštovati ograničenja koja mu čl. 4:201 nameće. Prvo, povećanje rizika mora biti suštinsko (*material*). Pridev „suštinsko“ bi trebalo tumačiti u vezi sa članom 2:103(b) PEICL, što znači da se je relevantna samo ona okolnost koja utiče na ponašanje osiguravača, u smislu da bi osigurač, da je za nju znao, zaključio ugovor pod drugačijim uslovima ili ga ne bi zaključio uopšte.¹⁰⁹ Kouzi ističe da ono mora biti suštinsko po veličini i/ili po verovatnoći.¹¹⁰ Povećanje koje je posledica amortizacije (u osiguranju imovine) ili starenja lica (u životnom osiguranju), ne smatra se suštinskim.¹¹¹ Drugo, vrsta takvog povećanja mora biti navedena u samom ugovoru. Propisivanjem tog ograničenja, radna grupa je nastojala obezbediti da osiguranik bude upoznat sa svojom obavezom tokom ugovora, polazeći od pretpostavke da razuman i pažljiv osiguranik čita svoju polis.¹¹²

Ako klauzula zahteva da osiguravač bude obavešten o povećanju rizika, dužnost obaveštavanja je na ugovaraču osiguranja, osiguraniku ili korisniku osiguranja, u zavisnosti od slučaja, pod uslovom da je lice koje je dužno da obavesti znalo ili je moralo znati za postojanje osiguranja i za povećanje rizika.¹¹³ Posebna pravila u pogledu načina obaveštavanja nisu propisana. Zatim, ukoliko klauzula zahteva da osiguravač bude obavešten u određenom roku, propisano je da taj rok mora biti razuman.¹¹⁴ Radi se o faktičkom pitanju koje zavisi od okolnosti slučaja, pogotovo od toga da li je do promene rizika došlo radnjom dužnika ili ne. Obaveštenje proizvodi dejstvo u trenutku slanja.¹¹⁵ Naime, radna grupa se za takvo rešenje odlučila budući da je slanje jednostavnije dokazati nego prijem.¹¹⁶ Koje pravne posledice nastupaju ukoliko ugovarač osiguranja povredi svoju obavezu, odnosno ne obavesti osiguravača u razumnom roku? Propisano je da u tom slučaju osiguravač nema pravo da, samo zbog toga, odbije isplatu ugovorene svote, osim ako je šteta nastala upravo zbog tog povećanog rizika.¹¹⁷

¹⁰⁸ H. Cousy, 131.

¹⁰⁹ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 86, 182. Čl. 2:103 PEICL predviđaju izuzetke kada osiguravač nema pravo da sankcioniše osiguranika za netačne ili nepotpune informacije. Između ostalog, osiguravač nema pravo na pravni lek ukoliko te informacije nisu bile bitne za njegovu razumnu odluku da zaključi ugovor pod ugovorenim uslovima (čl. 2:103 (b)). Sledi da je ugovarač osiguranja dužan da otkrije samo one informacije koje su objektivno bitne za konkretan rizik (Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 86).

¹¹⁰ H. Cousy, 131.

¹¹¹ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 182.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ PEICL, čl. 4:402 st. 1.

¹¹⁴ PEICL, čl. 4:402 st. 2.

¹¹⁵ PEICL, čl. 4:402 st. 2.

¹¹⁶ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 184.

¹¹⁷ PEICL, čl. 4:402 st. 3.

Najzad, PEICL predviđaju i „sankcije“, odnosno pravne posledice promene rizika. Ako je to ugovoreno, u slučaju povećanja osiguranog rizika osiguravač ima pravo da raskine ugovor. Razume se, raskid ugovora je moguć samo pod gorenavedenim uslovima u pogledu rizika iz čl. 4:201 PEICL. Takođe, predviđen je i uslov u pogledu načina obaveštavanja – osiguravač raskid mora učiniti pismenim obaveštenjem upućenim ugovaraču osiguranja u roku od jednog meseca od trenutka kada je saznao za povećanje rizika ili kada je postalo očigledno da je do povećanja došlo.¹¹⁸ Ukoliko se osiguravač odluči na raskid, pokriće prestaje po proteku jednog meseca nakon od raskida.¹¹⁹ Otkazni rok od mesec dana ostavljen je ugovaraču osiguranja kako bi imao vremena da pronade novo pokriće.¹²⁰ Međutim, ako ugovarač osiguranja namerno nije obavestio osiguravača o povećanju rizika, tada nema otkaznog roka, već ugovor prestaje u času raskida.¹²¹ Na taj način PEICL sankcionišu ugovarača osiguranja koji je o povećanju rizika prećutao kako bi izbegao uvećanje premije. U tom slučaju, ako je osigurani događaj prouzrokovao povećanim rizikom za koji je ugovarač osiguranja znao ili je morao znati, naknada se ne isplaćuje ako osiguravač ne bi inače uopšte prihvatio taj rizik. Međutim, ako bi osiguravač osigurao taj rizik pod višom premijom ili pod drugačijim uslovima, naknada se isplaćuje srazmerno ili u skladu sa tim uslovima.¹²² Suprotno, ugovarač osiguranja koji ne zna niti je morao znati za povećanje rizika, ne snosi ni pravne posledice.¹²³

Kada je reč o smanjenju rizika, u slučaju bitnog smanjenja osiguranik ima pravo da zatraži srazmerno smanjenje premije za preostali period ugovora.¹²⁴ Takvo rešenje nalaže razlozi pravičnosti. Budući da svaka pretplata premije za prethodni period predstavlja teret za osiguranika, na taj način mu se omogućava da zahteva izmenu uslova ugovora.¹²⁵ Ako se strane ne usaglasu oko srazmernog smanjenja u roku od mesec dana od podnošenja zahteva, osiguranik ima pravo da raskine ugovor pismenim obaveštenjem u roku od dva meseca od dana podnošenja zahteva.¹²⁶

VII Zaključak

Za razliku od dužnosti prijavljivanja relevantnih okolnosti koje određuju rizik prilikom zaključenja ugovora, koja kao takva postoji u svim pravnim sistemima, obaveza prijave takvih okolnosti tokom ugovora nije svuda prihvaćena. Glavni razlog

¹¹⁸ PEICL, čl. 4:403 st. 1.

¹¹⁹ PEICL, čl. 4:403 st. 2.

¹²⁰ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 186.

¹²¹ PEICL, čl. 4:403 st. 2.

¹²² PEICL, čl. 4:403 st. 3.

¹²³ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 186.

¹²⁴ PEICL, čl. 4:301 st. 1.

¹²⁵ Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, F. Reichert-Facilides, J. Basedow, 189.

¹²⁶ PEICL, čl. 4:301 st. 2.

jeste što takva dužnost predstavlja konkretizaciju načela savesnosti i poštenja prilikom izvršenja ugovora, koju *common law* ne poznaje kao opšti princip koji prožima ugovor u svim njegovim fazama. Ipak, i tada se ona može izričito ugovoriti. Takvu mogućnost predviđa i PEICL, propisujući uslove pod kojima će klauzula o dužnosti ugovarača osiguranja da informiše osiguravača po zaključenju ugovora proizvoditi pravno dejstvo. U pravnim sistemima kontinentalnog prava, s druge strane, dužnost obaveštavanja je uobičajena i zakonodavci predviđaju pravne posledice promene rizika za vreme ugovora.

U svakom slučaju, bilo da je dužnost informisanja propisana ili ugovorena, ugovarač osiguranja dužan je da po zaključenju ugovora prijavi osiguravaču relevantne okolnosti koje vode oscilaciji rizika. Pitanje šta se u konkretnom slučaju smatra relevantnim okolnostima prepušteno je pravnoj teoriji i sudskoj praksi. Relevantnim se smatraju samo one okolnosti koje značajno i trajno menjaju rizik, na način da bi ugovarač osiguranja ugovor zaključio pod drugačijim uslovima da su takve okolnosti postojale u trenutku zaključenja ugovora, ili ga ne bi zaključio uopšte. Rokovi u kome obaveštenje mora biti učinjeno se u srpskom pravu razlikuju u zavisnosti od toga da li je sam ugovarač prouzrokovao umanjenje odnosno uvećanje rizika, ili je do njegove promene došlo na drugi način, nezavisno od njegove volje. S druge strane, nemački i francuski zakonodavac ne prave takvu razliku, propisujući dužnost obaveštavanja odmah po saznanju (nemačko pravo), odnosno petnaest dana od saznanja (francusko pravo). PEICL propisuje da ugovoreni rok za obaveštavanje mora biti razuman. Smatram da ne bi trebalo praviti razliku u pogledu rokova informisanja, kao što to čini naš zakonodavac, budući da je jedino važno da je ugovarač za izmenjene okolnosti saznao, nezavisno od toga kako je do tog saznanja došao. Francuski zakonodavac propisuje pisanu formu obaveštenja (preporučeno pismo ili imejl), što ne predstavlja dodatni teret za ugovarača osiguranja u današnjem tehnološkom okruženju, a doprinosi pravnoj sigurnosti.

Pravne posledice se razlikuju u zavisnosti od toga da li se rizik u međuvremenu povećao ili smanjio. U slučaju povećanja rizika, osiguravač može izmeniti uslove ugovora (povećati premiju) ili raskinuti ugovor. Srpsko i francusko pravo uslovljavaju raskid ugovora činjenicom da su se okolnosti toliko izmenile da on ugovor ne bi ni zaključio da su takve okolnosti postojale ranije. Takvo rešenje čini se opravdanim, budući da je raskid ugovora i u opštem ugovornom pravu predviđen kao krajnje sredstvo, kada interesi ugovornika ne mogu biti ostvareni na drugi način. Nemačko pravo, s druge strane, omogućuje osiguravaču da slobodno bira između raskida i povećanja premije. Dodatno, nemačko i francusko pravo predviđaju otkazni rok, koji omogućava ugovaraču osiguranja da se pripremi i pronađe drugo pokriće. To čine i PEICL. Mišljenja sam da bi otkazni rok trebalo predvideti i u srpskom pravu *de lege ferenda*. U svakom slučaju, premija se ne može povećati jednostrano, a pravni sistemi predviđaju različite mehanizme omogućavanja ugovaraču da se o izmenama ugovora

saglasu u određenom roku. Ako ugovarač ne pristane na izmene, alternativa je raskid ugovora. Nasuprot tome, u slučaju smanjenja rizika ugovarač osiguranja je ovlašćen zahtevati izmenu uslova ugovora (smanjenje premije), a ukoliko se osiguravač s tim ne saglasi, on može da raskine ugovor.

Kada je reč o pravnim posledicama propuštanja ugovarača osiguranja da obavesti osiguravača o izmenjenom riziku, čini se da srpsko pravo zaostaje u pogledu nijansiranja pravnih posledica u poređenju s nemačkim i francuskim pravom. Prvo, ZOO ne pravi razliku u zavisnosti od stepena krivice ugovarača osiguranja. Situacije u kojima je ugovarač namerno prečutao izmenu okolnosti osiguravaču kako bi zadržao povoljnije uslove ugovora, ili svoju dužnost nije izvršio iz puke nepažnje, po slovu zakona vode istim posledicama. To je razumljivo, budući da je nameru teško dokazati. Drugo, moguća je i situacija da se rizik poveća usled okolnosti koje su opštepoznate, te bi trebalo predvideti izuzetak od dužnosti obaveštavanja u tom slučaju. Najzad, naročito je problematično to što srpski zakonodavac ne razmatra uzročnu vezu između uvećanja rizika i nastupanja osiguranog slučaja. Kada povećanje osiguranog rizika nije bilo uzrok nastanka osiguranog slučaja, već je do osiguranog slučaja došlo iz potpuno drugog razloga, osiguravaču ne bi trebalo omogućiti da srazmerno umanjuje iznos naknade.

Literatura:

- Berr, C. J., Groutel, H., *Code Des Assurances*: 9. éd., Dalloz, Paris, 2003.
- Brömmelmeyer, C., „Principles of European Insurance Contract Law“, *European Review of Contract Law* 7, 3/2011, 445–453.
- Jankovec, I., „Čl. 901–923“, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (ur. Borislav T. Blagojević, Vrleta Krulj), Savremena administracija, Beograd, 1980.
- Jovanović, S., „Uticaj povećanja osiguranog rizika na prava i obaveze iz ugovora o osiguranju u nemačkom, francuskom, češkom i srpskom pravu“, *Strani pravni život* 3/2013, 211–224.
- Karanikić Mirić, M., *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2024.
- Kötz, H., Mertens, G., Weir, T., *European Contract Law: Second edition*, Oxford University Press, Oxford, 2017.
- Looschelders, D. et al., *Versicherungsvertragsgesetz Mit Nebengesetzen Und Systematischen Erläuterungen: 4. Auflage*, Carl Heymanns Verlag & Wolters Kluwer Deutschland GmbH, Hürth, 2023.
- MacDonald Eggers, P., Picken, S., Foss, P., *Good Faith and Insurance Contracts*; 3. ed., Lloyd's List, London, 2010.
- Nozadze, I., „Duty to inform as a Specifiy of Demonstration of Good Faith Principle in Voluntary and Compulsory Insurance“, *Journal of Law (TSU)*, 1/2017, 130–150.

- Petrović Tomić, N., *Osnovi prava osiguranja: treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2024.
- Project Group Restatement of European Insurance Contract Law, Reichert-Facilides, F., Basedow, J., *Principles of European Insurance Contract Law: (PEICL)*, Sellier European Law Publishers, München, 2009.
- Ćurković, M., „Prestanak ugovora o obveznom osiguranju od automobilske odgovornosti zbog kršenja obveze informiranja osiguratelja o bitnim okolnostima i o povećanju rizika“, *Hrvatski časopis za osiguranje* 2/2019: 37–45.
- Ćurković, M., „Obveza ugovaratelja osiguranja, odnosno osiguranika, prijaviti osiguratelju okolnosti značajne za ocjenu rizika“, *Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse* 15, 2017, Mostar: 102–112.
- Collins, H., „Implied Duty to Give Information during Performance of Contracts“, *The Modern Law Review* 5, 4/1992, 556–562.
- Couch, G. J., Anderson, R. A., *Couch Cyclopedia of Insurance Law* (2. ed): sections 35:1 – 37:420, Lawyers Co-Operative Publ. Co, New York, 1961.
- Cousy, H., The Principles of European Insurance Contract Law: the Duty of Disclosure and the Aggravation of Risk. *ERA Forum* 9, 2008, 119–132.
- Šulejić, P., *Pravo osiguranja*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2005.